

Список використаних джерел:

1. Колесник Д.В. Застосування інструментів структурно-інституційного впливу в контексті проблем міжнародної конкурентоспроможності економіки України // Інвестиційно-інноваційні стратегії у військовому та цивільному секторах. Збірник наукових праць № 3 НДІ міжнародних відносин НАУ / Головний редактор – доктор економічних наук В.Є.Новицький. – Київ, 2007. – С. 66—72.
2. Ярова Н.В. Стратегічні задачі розбудови інформаційного суспільства // Інновації як фактор господарської діяльності та міжнародної конкурентоспроможності. Збірник наукових праць № 2 / Головний редактор – доктор економічних наук В.Є.Новицький. – Київ, 2007. – С. 65—71.
3. Манцуров І. Статистичне дослідження конкурентоспроможності країни як якісної складової економічного розвитку // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право): Наук.журн. – К., 2005. – №1. – С. 32—36.
4. Біляцький С., Мірошніченко Т., Хахлюк А. Трудові ресурси нового типу (досвід розвинутих країн для України) // Економічний Часопис-XXI №1–2'2006. – <http://www.soskin.info/ea.php?pokazold=20060103&n=1-2&y=2006>.
5. Полунеев Ю. Технология экономического прорыва // Зеркало недели. – 41 (620) Суббота, 28 Октября – 3 ноября 2006 г.
6. Васильєв О.А. Роль національної науки і високих технологій в економізації зовнішньої політики України // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Україна у світових та регіональних інтеграційних процесах: проблеми визначення стратегії / За ред. Б.І.Гуменюка, І.В.Бураковського, Г.Д.Хоменка, В.Г.Ціватого. – Київ, 2008. – С. 246—263.

УДК 332.14

КУЛИК В.О.,

Інститут економіки природокористування та сталого розвитку, аспірант
Головний спеціаліст відділу контролю за реалізацією регіональних програм
Департаменту регіонального розвитку Міністерства регіонального розвитку та будівництва України

ВЗАЄМОЗАЛЕЖНІСТЬ ТА ВЗАЄМОБУМОВЛЕНІСТЬ ЕКОНОМІЧНОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Анотація. У статті досліджуються особливості соціального та економічного розвитку регіону та взаємозалежність між ними, а також аналізується цілісний підхід до оцінки соціального розвитку регіону із застосуванням «індексу людського розвитку» ООН.

Ключові слова: соціальний розвиток, соціально-економічний розвиток, регіон, система управління регіоном (СУР), державна регіональна соціально-економічна політика; механізм державної регіональної соціально-економічної політики.

Kulyk V. The interdependence and conditionality of the social and economic development of the region.

Summary. This article investigates features of social and economic development of the region and their interdependence, also analyzes the approach to maintain the integrity evaluation of social development in the region using the "human development index" of the United Nations.

Key words: socio-economic development, socio-economic issues, small cities, development factors, regional policy.

Кулик В.О. Взаимосвязь и взаимозависимость экономического и социального развития региона.

Анотация. В статье исследуются особенности социального и экономического развития региона, и взаимосвязь между ними, а также рассматривается целостный подход к оценке социального развития региона с использованием «индекса человеческого развития» ООН.

Ключевые слова: социальное развитие, социально-экономическое развитие, регион, система управления регионом, государственная региональная социально-экономическая политика, механизм государственной региональной социально-экономической политики.

Актуальність дослідження. Процеси, що відбуваються в суспільному розвитку України, пов'язані з трансформацією економіки держави в конкурентну, постіндустріальну і соціально орієнтовану. Піднесення соціально-економічного розвитку країни, яке ми спостерігали протягом майже десяти років, змінилося спочатку фінансовою кризою, а потім, коли колапс оборотних засобів та відсутність ліквідності активів охопив майже всі базові галузі економіки та державного управління - системною соціально-економічною. Особливої гостроти кризові явища набули в тих регіонах, розвиток яких характеризувався розбалансованістю та диспропорціями.

У цей час суспільство та держава має переосмислити результати екстенсивного, ресурсоемного економічного зростання, а також причини невикористаних можливостей інформаційного, високотехнологічного та соціально-економічного розвитку.

У зв'язку з цим завдання підвищення ефективності управління регіональними соціально-економічними процесами на сучасному етапі розвитку України і розробки механізмів забезпечення її високого рівня в майбутньому стають актуальним напрямом досліджень.

Виклад основного матеріалу. Суттєве значення для впровадження нових принципів регіонального розвитку та формування регіональної політики в Україні мають сучасні тенденції в процесах регіонального розвитку в Європейському Союзі.

Регіональна політика країн-членів Європейського Союзу – один із найважливіших інструментів досягнення оптимального співвідношення між господарською ефективністю та соціальною справедливістю, економічною доцільністю й соціальним вирівнюванням, інтенсивними та екстенсивними факторами економічного зростання. Вона дозволяє враховувати інтереси населення різних регіонів, не виходячи при цьому за рамки єдиної державної стратегії. Крім того, регіональна політика сучасних європейських країн – один із досить ефективних засобів узгодження інтересів влад різних рівнів.

Різні аспекти проблеми взаємопов'язаності економічного та соціального розвитку регіону, пошуку дієвих механізмів управління ним, знайшли відображення в працях багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених: Е. Алаєва, Г. Беккера, З. Герасимчук, О. Грішної, Б. Данилишина, М. Долішнього, С. Дорогунцова, А. Єпіфанова, В. Куйбіди, Е. Лібанової, Е. Маркузен, А. Маршалла, Г. Мюрдаля, В. Паретто, О. Петроє, А. Пігу, В. Поповкіна, І. Сало, В. Трощинського, Н. Халди, М. Хвесика та інших.

Водночас, не зважаючи на високий рівень вивчення даної проблеми, деякі комплексні питання, зокрема, теоретико-методологічне обґрунтування та розробка структури механізму реалізації державної регіональної політики щодо забезпечення сталого соціально-економічного розвитку регіонів в умовах відновлюваного економічного зростання є недостатньо розробленими.

В основу дослідження покладена наступна *гіпотеза*: соціальний та економічний розвиток регіону окрім комплексу різнонаправлених випадкових факторів, значною мірою пов'язані між собою та детермінуються якістю державної регіональної політики та механізмів її здійснення.

Інформаційною базою дослідження стали: вітчизняні і зарубіжні наукові публікації з досліджуваної проблематики; законодавчі та нормативно-правові акти України; статистичні збірники, бюлетені і матеріали Держкомстату та Мінрегіонбуду України.

Метою даної статті є поглиблення теоретико-методологічного обґрунтування розробки та використання механізмів державної регіональної політики щодо забезпечення сталого соціально-економічного розвитку регіонів та дослідження взаємозалежності соціального та економічного розвитку регіону.

Для досягнення мети було визначено такі завдання:

- проаналізувати основні підходи до визначення категорії «розвиток»;
- здійснити теоретичний аналіз особливостей соціального та економічного розвитку регіону та визначити взаємозалежність та взаємообумовленість цих понять;
- виявити фактори соціально-економічного розвитку регіонів.

У системі чинників, які детермінують процеси соціального розвитку, особливо важливе місце належить різноманітним видам суспільного буття - суспільним відносинам. Практика свідчить, що регіональний розвиток значною мірою детермінується всією сукупністю суспільних відносин, рівнем їх динамізму. Кожному конкретно-історичному типу суспільства відповідає певний рівень його соціального розвитку, який визначається економічними, політичними, соціальними та духовними відносинами. Вплив процесів соціального розвитку на систему суспільного буття полягає в його фундаментальній ролі щодо забезпечення прогресуючого розвитку всіх видів суспільних відносин. Взаємозв'язок суспільних відносин і процесів соціального розвитку полягає в тому, що не тільки суспільне буття зумовлює соціальний розвиток, а й останній суттєво детермінує динамізм суспільних відносин – економічних, політичних, соціальних, духовних. Зазначене передбачає зростання впливу різноманітних складових соціального розвитку на економічні, політичні, соціальні та духовні відносини як чинник динамізації останніх та зворотного впливу таких відносин на соціальний розвиток.

У структурі елементів суспільного буття, які суттєво впливають на соціальний розвиток, важливе місце належить економічним відносинам. Економічні відносини суспільства, визначають стан його соціальної структури і, передусім, зрілість соціально-класових відносин як пріоритетної складової процесів соціального розвитку. Розвиток соціальної структурованості суспільства, формування нової системи соціально-класових відносин і, перш за все, середнього класу в Україні значною мірою зумовлена зрілістю економічних відносин, як глибинного чинника розвитку країни та її регіонів.

Кожен регіон, незалежно від розміру і рівня, необхідно розглядати як певну територіальну (регіональну) соціально-економічну систему (РСЕС), під якою необхідно розуміти «цілісну сукупність різних видів продуктивних сил і виробничих відносин, що розвиваються в певних пропорціях і взаємозалежностях на даній території і покликані задовольняти матеріальні та духовні потреби населення».

Економічний розвиток є основою для формування соціальної інфраструктури, соціальної захищеності суспільства. Добробут людей, що ґрунтується на приватній власності, справедливому розподілі результатів суспільної праці, тобто економічна свобода особистості, є передумовою розвитку середнього класу, як основи виникнення громадянського суспільства. Тобто, економічний розвиток значною мірою детермінує розвиток соціальний.

Зі зростанням доходів збільшуються заощадження і споживання домашніх господарств, що є з одного боку виконанням ними своїх економічних функцій та стимулюванням розвитку економіки, а з іншого -

процесом формування трудового та людського капіталу через здійснення інвестицій у власний розвиток. Будь-які витрати домогосподарств можна поділити на дві групи: на забезпечення відтворення людини (харчування, одяг, житло, інші потреби в межах фізіологічних норм) та на формування і розвиток людського потенціалу (витрати на освіту, професійну підготовку, зміцнення здоров'я, культурний розвиток, формування інших якісних рис людського потенціалу). Частка інвестицій у людський потенціал пов'язана з економічно активним населенням, тобто вони є потенційними інвестиціями у людський капітал, що перетворюються на реальні інвестиції після включення працівника в економічну діяльність в результаті його продуктивного використання та отримання доходу. Чим вищий рівень людського розвитку населення, тим більшим є сукупний дохід економічно активного населення, тим вища якість створеного у суспільстві продукту, тим конкурентоздатнішою є економіка країни. Таким чином, праця зайнятих в усіх формах, її оплата, перерозподіл і використання отриманих за рахунок неї доходів домогосподарств є джерелом інвестицій у людський капітал і основою суспільно-економічного розвитку [1, с.116-117]. Якщо розглядати дуалістичну сутність людини з точки зору ієрархії потреб, можна визначити, що її першоприрода – економічна (це обумовлено сукупністю базових потреб, інтересів та цілей), але в процесі соціалізації економічної системи проявляється її соціальна сутність, яка є основою розвитку суспільних відносин та самовдосконалення людини. У той же час в ринкових умовах господарювання завдяки постійному самовдосконаленню з'являються додаткові можливості реалізації економічних інтересів.

Таким чином, включаючи у дослідження взаємообумовленості соціального та економічного розвитку регіональний аспект, соціально-економічний розвиток можна визначити як структурно виважену модифікацію виробничої та соціальної функції регіону в процесах територіального поділу праці на ринкових принципах з метою стабільного поліпшення якості життя населення з обов'язковим врахуванням та поєднанням галузево-функціональних, загальнонаціональних геополітичних та регіональних інтересів.

Взаємозалежність та взаємообумовленість економічного та соціального розвитку регіону стала предметом дослідження вітчизняних науковців. Так, визначний вітчизняний економіко-географ В.А. Поповкін є засновником регіонально-цілісного підходу в управлінні економікою держави, а в його дослідженнях значна увага приділяється комплексному підходу до регіонального розвитку через взаємозв'язок та взаємообумовленість соціальної та економічної складових розвитку за допомогою механізму регіональної політики, яка повинна забезпечити найефективніше досягнення цілей розвитку держави на основі використання законотворчості і факторів територіального поділу праці і регіонального комплексотворення [6, с. 54].

Чернюк Л.Г. при дослідженні системи соціально-економічного розвитку держави, особливу увагу приділяє регіональній основі розміщення й розвитку соціального комплексу, як такого, де формуються складові людського капіталу, визнаючи науково-технічний прогрес рушійною силою розвитку.

Узагальнення досліджень різних аспектів соціально-економічного розвитку і врахування їх багатогранності дозволять сформувати цілісний підхід до оцінки соціального розвитку регіону.

Перші спроби розробки методики оцінки соціально-економічного розвитку через індекс людського розвитку в Україні у регіональному розрізі були представлені С. І. Пирожковим та А. С. Власик [3]. На основі нової методичної та методологічної бази під керівництвом Є. М. Лібанової та Н. С. Власенко у 2007 році була розроблена і запроваджена у практику державного та регіонального управління Методика вимірювання людського розвитку регіонів України [4, с. 85-112]. У своїх дослідженнях Є. М. Лібанова розглядає основи соціально-орієнтованої ринкової економіки та людський розвиток саме на основі соціально-економічного розвитку регіонів України.

Зазвичай категорію «розвиток» розглядають із позиції трьох аспектів: кількісного, який пов'язують із збільшенням масштабів виробничих сил, структурного, який передбачає зміни у структурі та складі її елементів, а також якісного, що виявляється у відповідних змінах якісних характеристик окремих елементів. Кількісний аспект означає екстенсивний розвиток систем, а структурний та якісний - їх удосконалення. Відповідно до цього можна стверджувати, що не весь розвиток є ефективним. Якщо соціальний та людський розвиток регіону виявляється у збільшенні суто кількісних параметрів, яке не супроводжується необхідною структурною трансформацією та підвищенням якості факторів відтворення, то у регіону немає довгострокових перспектив [2, с. 57-65]. Поліпшення показників завжди є прямим результатом змін у структурі та якості факторів відтворення. У цьому ми бачимо основний взаємозв'язок між кількісним, якісним і структурним аспектами розвитку. Саме тому у процесі діагностики регіону доцільно досліджувати всі три аспекти, виявляти взаємозв'язок між ними і визначати умови забезпечення його сталого економічного розвитку. Оскільки, підвищення економічної ефективності виробництва традиційно виявляється у підвищенні добробуту нації до системи, необхідно оцінювати показники, які відображають рівень добробуту населення території, зокрема показник «доходи населення». Рівень соціального розвитку відображає і такий індикатор, як «рівень офіційно зареєстрованого безробіття». Доцільність його використання зумовлена рядом обставин. По-перше, аналіз динаміки зайнятості або безробіття дозволяє краще охарактеризувати процес створення робочих місць у регіоні. По-друге, стала тенденція зростання безробіття має багато наслідків, які необхідно своєчасно передбачити. З цього приводу даний показник вважаємо надзвичайно важливим як для аналізу, так і для визначення пріоритетів сучасної регіональної політики держави.

Сьогодні зростає роль іммобільних засобів виробництва - спеціальних знань та професійних навичок. Переважна кількість сучасних видів діяльності майже повністю залежить не від матеріальних ресурсів, а від людського капіталу. У зв'язку з цим до системи оціночних показників соціально-економічного розвитку регіону

необхідно ввести декілька параметрів, що визначають якість трудових ресурсів. Перший та найголовніший з них – це «середньомісячна заробітна плата населення». Саме вона безпосередньо впливає на рівень доходів, купівельну спроможність, структуру витрат робітників, їх готовність фінансувати виробництво, опосередковано визначає рівень соціального напруження у суспільстві. Між зарплатою та рівнем виробництва існує сталий взаємозв'язок. Його зворотний ефект у кейнсіанській трактовці відомий як «порочне коло зубожіння». Низький рівень доходу зумовлює низький рівень споживання та заощаджень. Останній призводить до неефективного попиту, який визначає обмеженість внутрішнього ринку та обумовлює низькі темпи зростання інвестицій, а вони, у свою чергу, призводять до низької ефективності виробництва, малих доходів та слабких стимулів до подальшого розвитку, що відповідно пояснює невисокий дохід [5, с. 137-138]. Показник «заборгованість із заробітної плати», на наш погляд, може бути використано як додатковий оціночний параметр, який можна відслідковувати у регіональному розрізі, і який набуває вагомого значення у перехідній трансформаційній економіці.

Однією з основних характеристик якості трудових ресурсів є рівень освіти. Якщо економіка не виділяє достатніх асигнувань для розвитку системи загальної та спеціальної освіти, то її занепад призводить до низького рівня кваліфікації робочої сили, постійного браку спеціалістів і обмежує можливості підвищення продуктивності праці. А це стає головною причиною відсталості регіону. Важливість даного параметра підтверджує дослідження американського економіста практика кінця 20 ст., почесного члена Американської економічної асоціації (1981), який працював у Міністерстві торгівлі США і на аналізував фактори економічного зростання США у період 1929-1969рр. та його уповільнення у 70-х роках, Едварда Ф. Денісона. У його висновках зазначено, що розвиток знань та підвищення освітнього рівня робочої сили є важливими джерелами економічного зростання, а на приріст капіталу припадає значна, але ж не основна його частка [8, с. 664]. Тому до системи оціночних параметрів доцільно було б включити такі показники, як «книжковий фонд бібліотек» та «забезпеченість населення закладами культури клубного типу».

На розвиток людського капіталу впливає і стан житлово-комунального фонду регіону. Доцільність його оцінки обумовлює ряд причин. По-перше, умови проживання населення та їх якість завжди визнавались індикатором добробуту нації. По-друге, забезпеченість населення житлом є однією з основних соціальних проблем суспільства. По-третє, масштаб та якість житлового фонду значною мірою визначають рівень мобільності населення. Отже, оцінити його пропонується, залучивши показники «забезпеченість населення житлом», «заборгованість населення з оплати житлово-комунальних послуг», «інвестиції в основний капітал у житлове будівництво».

Висновок. Отже, з метою системної оцінки соціально-економічного розвитку регіону необхідно запроваджувати комплекс показників, запроваджувати методика їх визначення та збору інформації. Поряд з загальними показниками, які традиційно є складовими у визначенні регіонального індексу людського розвитку і які можна відстежити у будь-якій країні, доцільно використовувати спеціальні показники, які більш повно відображають специфіку розвитку регіону, його конкурентоспроможність і можуть вказати на ключові сильні та слабкості сторони. Для розв'язання ключових проблем регіонального розвитку потрібно самостійно залучати ресурси на конкурентних засадах. Саме в регіонах, з метою їх перетворення на самостійні території інноваційного розвитку, можливо швидко перейти від «Програм соціально-економічного розвитку» до «Регіональних інноваційних стратегій», заснованих на узгодженні інтересів усіх учасників інноваційного процесу.

Список використаних джерел:

1. Антонюк В. П. Формування та використання людського капіталу в Україні: соціально-економічна оцінка та забезпечення розвитку: Монографія / НАН України. Ін-т економіки промисловості. – Донецьк, 2007. – 348 с.
2. Астапов К. Стратегия развития в постиндустриальной экономике // Мировая экономика и международные отношения. -2006. - №2.-С. 57-65.
3. Власик О. С., Пирожков С. І. Індекс людського розвитку: досвід України / Національний інститут стратегічних досліджень. – К., 1995 – 84 с.
4. Методика вимірювання людського розвитку регіонів України: Затв. Постановою Колегії держкомстату України та Президії НАН України від 14.03.2001 р. №76 // Методологічні положення зі статистики. – Вип.2.- Т.2 / Держкомстат України. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2006. – С. 85-112
5. Нуреев Р. Теории развития: кейнсианские модели становления рыночной экономики // Вопросы экономики. – 2000. – №4. – С. 137-156.
6. Поповкін В.А. Регіонально-цілісний підхід в економіці: Монографія. – К.: Наук. Думка, 1993. – 154с.
7. Чернюк Л.Г. Розміщення продуктивних сил України: Навч. посіб. / Л.Г. Чернюк, Д.В. Клиновий. – К. : ЦУЛ, 2002. – 470 с.
8. Фишер С, Дорн Буш Р., Шмалензи Р. Экономика: Пер. с англ. со 2-го изд. - М.: Дело ЛТД, 1993. – 864 с.